

PSIXIK RIVOJLANISH NAZARIYALARI VA TA'LIMOTLARI**Turdiyeva Ismigul****Chirchiq davlat pedagogika universiteti****Pedagogika fakulteti Tiflopedagogika yo'nalishi 25.4 guruh talabasi****Ismigulturdiyeva534@gmail.com****Sattorov Bobur Botir o'g'li****Ilmiy rahbari: Sattorovb146@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17746825>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixik rivojlanish nazariyalari va ta'limotlari, ularning psixologiya fanidagi o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Psixik rivojlanish insonning bilish, xulq-atvor, hissiyot va ijtimoiy faoliyatini shakllantiruvchi jarayon bo'lib, u turli nazariy yondashuvlar orqali o'rganiladi. Maqolada qadimgi va zamonaviy psixologlar tomonidan ishlab chiqilgan rivojlanish nazariyalari, jumladan, Freudning psixoanalitik ta'limoti, Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi va Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy yondashuvi yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixik rivojlanish nazariyalari ta'lim, tarbiya va shaxsiy rivojlanish jarayonlarini chuqur tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: psixik rivojlanish, rivojlanish nazariyasi, psixologik ta'limot, kognitiv rivojlanish, psixososial rivojlanish, ijtimoiy-madaniy yondashuv, shaxs rivoji, bilish jarayoni, hissiyotlar, xulq-atvor, pedagogika, ta'lim va tarbiya

Kirish

Psixik rivojlanish insonning bilish, hissiy, ijtimoiy va xulq-atvor jarayonlarini shakllantiruvchi murakkab va dinamik tizimdir. U insonning hayot davomida tajriba, o'rganish va ijtimoiy muloqot orqali o'zini anglash qobiliyatini rivojlantirishiga yordam beradi. Psixologiya fanida psixik rivojlanish turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganilgan bo'lib, har bir nazariya shaxsning rivojlanish jarayonini tushunishga turlicha yondashadi.

Kirish qismida psixik rivojlanish nazariyalari va ta'limotlari qisqacha yoritilib, ularning insonning kognitiv, hissiy va ijtimoiy faoliyatini tushunishda ahamiyati ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada rivojlanish nazariyalari pedagogika va ta'lim jarayonlarida qanday qo'llanilishi ham muhokama qilinadi. Ushbu maqola psixik rivojlanishning nazariy asoslarini tushunish va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini ta'kidlashga qaratilgan.

Psixik rivojlanish nazariyalari inson ongining, xulq-atvorining, bilish jarayonlarining va shaxs sifatida shakllanishining qanday kechishini ilmiy asosda tushuntiradi. Turli psixolog olimlar ushbu rivojlanish jarayoniga turlicha yondashib, biologik, ijtimoiy, madaniy yoki kognitiv omillarni bosh mezon sifatida ko'rsatganlar. Ushbu nazariyalar ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil qilish, tarbiyaviy yondashuvlarni belgilash va shaxsning rivojlanishini boshqarishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Psixik rivojlanishga oid eng mashhur ta'limotlardan biri J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi bo'lib, u bolalar tafakkuri bosqichma-bosqich takomillashib borishini ko'rsatadi. Piajening fikriga ko'ra, bola dunyoni avvalo sezgi-harakat tajribasi orqali, keyinchalik mantiqiy operatsiyalar orqali anglaydi. Bu jarayon to'rt asosiy bosqichdan iborat: sezgi-harakat, preoperatsion, konkret operatsion va formal operatsion bosqichlar. Har bir bosqich bola fikrlashining yangi sifat darajasini ifodalaydi.

L. S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi esa insonning psixik o'sishi ijtimoiy muhit va muloqot orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Uning «yaqin rivojlanish zonasi» konsepsiyasi ta'lim jarayonining individual yondashuv asosida amalga oshirilishi lozimligini ko'rsatadi. Vygotskiyga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishi avvalo kattalar bilan hamkorlikda shakllanadi, so'ngra ichki funksiyaga aylanadi.

Z. Freydning psixanalitik nazariyasi psixik rivojlanishni shaxsning ongsiz ehtiyojlari va ziddiyatlari orqali tushuntiradi. Freyd nazariyasiga ko'ra, bolaning ruhiy holati id, ego va superego o'rtasidagi munosabatlar bilan belgilanadi. Uning psixoseksual bosqichlar haqidagi qarashlari insonning kelajakdagi xulqi va shaxs sifatida shakllanishida erta bolalik davrining ahamiyatini ochib bergan.

E. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasi inson hayotini tug'ilishdan qariguncha davom etadigan 8 bosqichdan iborat jarayon sifatida ko'rsatadi. Har bir bosqichda shaxs muayyan ijtimoiy-ruhiy inqirozni yengib o'tadi. Masalan, o'smirlik davrida «identifikatsiya — rol chalkashligi», katta yoshda esa «yaqinlik — yakkalanish» inqirozi kuzatiladi. Inqirozlar muvaffaqiyatli yengib o'tilsa, shaxsning ijtimoiy moslashuvi yuqori bo'ladi.

Shuningdek, Bixeviorizm nazariyasi (J. Uotson, B. Skinner) psixik rivojlanishni tashqi muhit ta'siri, rag'batlantirish va jazolash orqali shakllanishini tushuntiradi. Bu yondashuvga ko'ra, inson xulqi o'rgatilgan reaksiyalar majmuidir. Ularning ilmiy tajribaga asoslangan qarashlari zamonaviy ta'limda pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda keng qo'llaniladi.

Gumanistik psixologiya (A. Maslou, K. Rojers) esa psixik rivojlanishni shaxsning o'z-o'zini anglash, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va shaxs sifatida takomillashuvga intilishi bilan bog'laydi. Bu nazariya insonni erkin, ijodkor va rivojlanishga moyil mavjudot sifatida ko'rsatadi.

Umuman olganda, psixik rivojlanish nazariyalari bolalarning tafakkuri, xulqi, muloqoti, his-tuyg'usi va shaxsiy sifatlarining shakllanish jarayonini izohlashda muhim ilmiy asosdir. Bu nazariyalar ta'lim va tarbiya jarayonini to'g'ri yo'naltirishda, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishda va samarali pedagogik yondashuvlarni yaratishda beqiyos ahamiyatga ega.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, psixik rivojlanish nazariyalari insonning ruhiy, intellektual va ijtimoiy shakllanish jarayonini har tomonlama yoritib beradigan muhim ilmiy asosdir. Piajening kognitiv rivojlanish modeli, Vygotskiyning madaniy-tarixiy ta'limoti, Freydning psixanalitik qarashlari, Eriksonning psixosotsial nazariyasi, bixeviorizm va gumanistik yondashuvlar shaxsning o'sishi va takomillashuvini turli nuqtai nazardan izohlaydi. Ushbu nazariyalar ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil qilish, yosh davrlar xususiyatlarini hisobga olish, shaxs rivojlanishiga individual yondashuvni ta'minlash va pedagogik amaliyotni ilmiy asosda olib borishda beqiyos ahamiyatga ega. Psixik rivojlanishning mazkur ta'limotlari o'qituvchilar, psixologlar va tadqiqotchilarga insonni chuqurroq anglash, rivojlanish jarayonlarini boshqarish va shaxs kamolotini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimova V. Psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Raxmonov A. Umumiy psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Yo'ldoshev J., Xolmatova M. Rivojlanish psixologiyasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. G'oziev E. Psixologiya fanining asoslari. — Toshkent: Tafakkur, 2017.
5. Inoyatov U., Abdurahmonova N. Yosh davrlar psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2016.

6. Piaget J. The Psychology of the Child. — New York: Basic Books, 1969.
7. Vygotsky L.S. Mind in Society. — Harvard University Press, 1978.
8. Erikson E. Childhood and Society. — New York: Norton, 1950.
9. Freud S. Introductory Lectures on Psychoanalysis. — London: Hogarth Press, 1966.
10. Berk L. Child Development. — Pearson, 2013.

